

Rationele angst of collectieve voorstelling van onbehagen

Een vergelijking van twee paradigma's ter verklaring van onveiligheidsgevoelens

Mark Elchardus, Saskia De Groof en Wendy Smits¹

Summary

Rational fear or collective representation of malaise: A comparison of two paradigms concerning fear of crime

This article argues that much of the empirical literature concerning 'fear of crime' or feelings of insecurity, can be grouped into two paradigms, a rationalistic and a symbolic one. The rationalistic paradigm interprets fear as a consequence of risk, vulnerability and defencelessness with regard to crime and victimization. The symbolic paradigm interprets fear of crime as a consequence of more general feelings of vulnerability and malaise, that are projected onto the threat of crime and victimization. The difference between the two paradigms is not only scientifically relevant, but also crucial to ongoing societal debates concerning the fear of crime. The two paradigms generate different hypotheses, but do also offer different explanations for the same empirical observations. Therefore, as this article makes clear, some of the best established empirical findings concerning the effects of age, gender and socio-economic variables, do not allow to discriminate between the paradigms. The article makes a critical inventory of research findings concerning the effects of victimization and media consumption, that can be regarded as crucial tests for the paradigms. This results in more support for the symbolic than for the rationalistic paradigm. The adaptation of the latter to findings subversive of its basic theoretical commitments, has moreover resulted in a strong loss of parsimoniousness.

1. Inleiding

In het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens kan men twee grote paradigma's onderkennen, dat zijn algemene theorieën die meer specifieke theorieën inspireren en interpretaties aanreiken voor de vaststellingen waartoe deze laatste komen. In dit artikel wordt via een literatuurstudie onderzocht of de beschikbare empirische evidentie ons toelaat te kiezen voor één van die twee

paradigma's. Deze laatste worden hier enkel bekeken in het licht van verklaringen op individueel niveau; verklaringen van onveiligheidsgevoelens op geaggregeerd niveau (buurt, gemeente, enzovoort) (zie bijvoorbeeld Maas-de Waal, 2002) blijven grotendeels buiten beschouwing. De vraag betreffende de empirische geldigheid van de paradigma's is zowel wetenschappelijk als maatschappelijk relevant. Zij reiken immers verschillende verklaringen aan voor dezelfde waarnemingen, wat de interpretaties van meer specifieke of *middle range*-theorieën dubbelzinnig maakt. De paradigma's leiden ook tot heel verschillende beleidsaanbevelingen betreffende de aanpak van onveiligheidsgevoelens. Het domein van de literatuurstudie werd beperkt tot de artikelen opgenomen in Sociological Abstracts voor de periode 1980-2003 en waar 'fear of crime', 'fear', 'feelings of unsafety' en aanverwante termen, als trefwoord in de titel of abstract verschijnen, alsook tot de relevante werken uit de bibliografieën van die artikelen. Voor de literatuurstudie werden vooral de bijdragen gebruikt die steunen op empirisch onderzoek (dat wat betreft steekproef, gebruikte analysemethoden, enzovoort door de auteurs als degelijk werd beoordeeld).

2. De paradigma's

2.1 Het rationalistische paradigma

Het grootste deel van het onderzoek over onveiligheidsgevoelens wordt georiënteerd op het rationalistische paradigma (zie bijvoorbeeld Rountree (1998), of kritisch Lupton & Tulloch (1999)). Daarin wordt verondersteld dat mensen rationeel zijn, ook in hun angst. Onveiligheidsgevoelens worden beschouwd als een individuele, rationele (en relatief correcte) inschatting van de kans op slachtofferschap en van de gevolgen ervan, meer bepaald als een weerspiegeling van:

1. het risico of de vatbaarheid voor slachtofferschap,
2. de waarschijnlijke ernst van de gevolgen van slachtofferschap,
3. de mate waarin men hulpeloos staat tegenover die risico's (Killias, 1990; Killias & Clerici, 2000).

Deze kenmerken samen (in interactie en niet elk apart of additief) leiden tot angst (Warr, 1987). Hoewel men de drie kenmerken kan omschrijven als respectievelijk *bedreiging*, *kwetsbaarheid* en *hulpeloosheid*, worden zij in de literatuur dikwijls samengebracht onder het koepelbegrip *kwetsbaarheid*. Precies dat begrip is belangrijk in de verklaringsstrategie. De zogeheten *kwetsbaarheidstheorie* stelt dat bepaalde bevolkingsgroepen zich angstiger en onveiliger voelen door hun verhoogde kwetsbaarheid (zie Skogan & Maxfield, 1981). Op basis van de theorie verwacht men dat mensen die zich niet kunnen verdedigen, die niet de middelen hebben om hun huis te beschermen, die langer dan gemiddeld moeten recupereren van eventuele materiële of fysieke aanvallen, enzovoort, meer angst hebben.

Killias (1990) onderscheidt verschillende dimensies van kwetsbaarheid, waarvan de fysieke

(bijvoorbeeld oud of vrouw zijn) en de sociale (bijvoorbeeld een beroep uitoefenen met grote blootstelling aan criminaliteit, of sociaal geïsoleerd zijn) de belangrijkste zijn. Met het begrip 'sociale kwetsbaarheid' wordt ook een band gelegd tussen klassieke sociologische operationaliserings (SES, armoede gemeten via de inkomenssituatie) en onveiligheidsgevoelens. Kansarmen, sociaal zwakken en etnische minderheden, hebben weinig materiële en andere hulpbronnen om zich tegen criminaliteit te beschermen, daardoor zijn voor hen de bedreiging, de kwetsbaarheid, de hulpeloosheid en het onveiligheidsgevoel groter (Kanan & Pruitt, 2002; McCoy, Wooldredge, Cullen, Dubeck & Browning, 1996; Skogan & Maxfield, 1981).

2.2 Het symbolische paradigma

In het symbolische paradigma worden onveiligheidsgevoelens eveneens beschouwd als een gevoel van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid ten opzichte van die bedreiging, maar daarin wordt er niet meteen van uitgegaan dat die gevoelens per se door misdaad of het risico op slachtofferschap worden veroorzaakt. Die gevoelens kunnen volgens dit paradigma veroorzaakt worden door verschillende ervaringen, maar worden op criminaliteit en slachtofferschap geprojecteerd. Onveiligheidsgevoelens worden dus beschouwd als een collectieve voorstelling. Het voorgestelde is een gevoel van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid, dat verschillende oorzaken kan hebben (bijvoorbeeld ziekte, fysieke kwetsbaarheid, onzekerheid, anomie, toekomstpessimisme), maar dat concreet wordt voorgesteld via een projectie van die gevoelens op de bedreiging van criminaliteit en het risico op slachtofferschap (Ditton, Bannister, Gilchrist & Farrall, 1999; Lagrange, 1993; Sparks, Girling & Loader, 2001).

De projectie is geen louter individueel, laat staan irrationeel verschijnsel. Zij is in de eerste plaats een gevolg van de maatschappelijke voorstelling die wordt opgevoerd om de ervaren gevoelens van kwetsbaarheid, hulpeloosheid en bedreiging te verklaren, toe te wijzen aan een oorzaak en op die manier mentaal enigszins onder controle te krijgen. In het vormen van collectieve voorstellingen spelen communicatieprocessen en dus de media een belangrijke rol (Gerbner & Gross, 1976; zie ook Altheide, 1997).

De niveaus van onbehagen, die resulteren in gevoelens van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid, en die op misdaad worden geprojecteerd, worden volgens een aantal auteurs systematisch in de hand gewerkt door onzekerheidsbevorderende factoren, zoals overweldigende, desoriënterende veranderingen (Depreeuw, 1992; Pleysier, Vervaeke & Goethals, 2001; Vettenburg & Walgrave, 1998) of (economische) onzekerheid (Pleysier e.a., 2001). De angst voor criminaliteit wordt op die manier beschouwd als een veruitwendiging van een veel vager onbehagen (bijvoorbeeld 'general urban unease' van Taylor en Hale (1986) of 'ontological insecurity' (Giddens, 1990)).

3. Verschillende interpretaties voor dezelfde waarnemingen

De twee paradigma's hebben duidelijk heel verschillende maatschappelijke implicaties. Zij leiden tot verschillende beleidsaanbevelingen om onveiligheidsgevoelens tegen te gaan. Terwijl het symbolische paradigma de aandacht toespitst op de oorzaken van onbehagen en op de mechanismen via welke deze op misdaad worden geprojecteerd, koppelt het rationalistische paradigma de onveiligheidsgevoelens steeds terug naar criminaliteit en slachtofferschap (cf. het zogeheten nieuw realistische perspectief op onveiligheid (Young, 1992)).

De differentiatie tussen de twee paradigma's werd in de hand gewerkt door de vaststelling dat angstniveaus naar leeftijd en geslacht zich omgekeerd evenredig verhouden tot de kans op slachtofferschap. Ouderen en vrouwen lopen statistisch gezien de kleinste kans slachtoffer te worden van geweld, maar vertonen (volgens de meerderheid van de onderzoeken) duidelijk hogere niveaus van onveiligheidsgevoelens. Die vaststelling werd de *paradox of fear* genoemd (zie Covington & Taylor, 1991). Grote delen van het onderzoek over onveiligheidsgevoelens hebben betrekking gehad op het verifiëren en verklaren van die paradox (Ferraro, 1995; May, 2001; Mesch, 2000a). Daarbij werd het heel duidelijk dat de twee beschreven paradigma's voor een aantal belangrijke empirische vaststellingen radicaal verschillende verklaringen aanreiken.

De twee paradigma's verschillen trouwens niet alleen daarin. Zij oriënteren het onderzoek ook op een verschillende manier en hanteren zelfs verschillende regels bij het zoeken naar verklaringen. Volgens aanhangers van het rationalistische paradigma kunnen angst en gedragsaanpassing (ontwijkend, preventief of voorzichtig gedrag) worden beschouwd als een gevolg van (subjectieve) risico-inschattingen (Ferraro, 1995; Rountree & Land, 1996). In termen van het symbolische paradigma is dat een tautologische en ontoelaatbare verklaring aangezien de inschatting van het risico een gevolg kan zijn van de mate waarin vage angstgevoelens op criminaliteit worden geprojecteerd. Dergelijke verschillen maken het bijzonder moeilijk de empirische validiteit van de paradigma's tegen elkaar af te wegen. We bekijken eerst (in deze sectie) hoe ze dezelfde vaststellingen op een verschillende manier verklaren. Daarna (sectie 3) proberen we een aantal cruciale toetsen te vinden, die de plausibiliteit van het ene of andere paradigma via falsificatie kunnen verlagen.

Het verschillend verklaren van dezelfde empirische vaststellingen kan worden geïllustreerd met betrekking tot het verband tussen onveiligheidsgevoelens enerzijds, gender, leeftijd en sociale kwetsbaarheid anderzijds. We beperken ons hier evenwel tot de verbanden met gender en leeftijd omdat er voor sociale kwetsbaarheid en de sociaal-economische positie heel verschillende indicatoren worden gebruikt (vergelijk Bennett & Flavin, 1994; Carcach, Frampton, Thomas & Cranich, 1995; Hajnal, Pickery & Billiet, 2000), wat de vergelijkbaarheid van de bevindingen sterk bemoeilijkt. Zelfs bij het gebruik van dezelfde indicator komen verschillende onderzoekers tot verschillende conclusies (vergelijk voor SES: Elchardus & Smits, 2003; Mesch, 2000b; Will & McGrath 1995; of voor inkomen: Adams & Serpe, 2000; Bennett & Flavin, 1994; Carcach e.a., 1995; Kanan & Pruitt, 2002; Kury, Obergfell-Fuchs & Ferdinand, 2001). Verder voegt een analyse van deze onderzoekslijn niets wezenlijks toe aan de besluiten van de analyses betreffende het verband van onveiligheidsgevoelens met gender en leeftijd, waar de bevindingen veel eenduidiger zijn.

3.1 Het onveiligheidsgevoel van vrouwen

Nagenoeg elk onderzoek naar onveiligheidsgevoelens rapporteert een (veel) hogere angst bij vrouwen dan bij mannen (Bennett & Flavin, 1994; Carcach e.a., 1995; Chiricos, Eschholz & Gertz, 1997; Covington & Taylor, 1991; Ferraro, 1995; Gainey & Seyfrit, 2001; Gebotys, Roberts & DasGupta, 1988; Kanan & Pruitt, 2002; Killias & Clerici, 2000; Kury e.a., 2001). Binnen het rationalistische paradigma wordt dit verklaard op basis van hun grotere (fysieke) kwetsbaarheid en grotere hulpeloosheid (lagere weerbaarheid) (Hale, 1996; Warr, 1984). Het risico (en de angst) verkracht te worden speelt daarbij volgens verschillende auteurs een belangrijke rol (Ferraro, 1995; May, 2001). Of de hogere onveiligheidsgevoelens van vrouwen effectief aan een hogere kwetsbaarheid kunnen worden toegeschreven, wordt evenwel amper onderzocht. Uit kwalitatief onderzoek blijkt wel dat mannen zich ten gevolge van omvang, gewicht en kracht beter menen te kunnen verdedigen dan vrouwen (Tulloch, 2000). In kwantitatief onderzoek werd dit echter nauwelijks of niet rigoureus onderzocht, wel bleek dat vrouwen die zich in staat achten een aanval te weerstaan, zich wat minder angstig voelen (zie Hale, 1996). Adams en Serpe (2000) vonden dat (gecontroleerd voor andere demografische- en buurtkenmerken) vrouwen zich veel kwetsbaarder voelen (in die zin dat ze zich minder in staat achten zich te verweren als ze zouden worden aangevallen), maar niet angstiger zijn dan mannen. De onderzoekers gaan evenwel niet na wat de invloed is van kwetsbaarheid op angst.

Killias en Clerici (2000) gingen wel het effect na van verschillende maten van kwetsbaarheid op angstgevoelens. Ze onderzochten de invloed van proxyvariabelen van fysieke kwetsbaarheid (zoals gender en leeftijd), de fysieke kwetsbaarheid zoals subjectief door de respondenten ingeschat (in geval van een aanval, acht de respondent zich in staat zich te verweren?), alsook meer objectieve vormen van fysieke kwetsbaarheid (zoals gewicht, fysieke handicap, fysieke conditie) en de fysieke kwetsbaarheid zoals door de interviewers gepercipieerd. In hun analyse bleek dat enkel de proxyvariabelen van kwetsbaarheid en de subjectief, door de respondenten zelf gepercipieerde kwetsbaarheid van belang zijn. De meer objectieve maten en de inschattingen door de interviewers bleken dat niet te zijn.²

Zoals we verder zullen zien, zijn de proxyvariabelen vatbaar voor verschillende interpretaties. Een subjectief gevoel van kwetsbaarheid kan evengoed een gevolg als een oorzaak van meer algemene gevoelens van onbehagen en onveiligheid zijn en kan derhalve op andere manieren dan via het rationalistisch paradigma worden verklaard. Trouwens, in de vermelde analyse blijft het gendereffect bestaan, wat betekent dat er in elk geval nog andere factoren (dan de fysieke kwetsbaarheid) meespelen in de ontwikkeling van angstgevoelens bij vrouwen. McCoy en anderen (1996) slagen er wel in het genderverschil te verklaren in een steekproef van niet-geïnstitutionaliseerde personen ouder dan 60 in Florida. Na invoering van een aantal levenssituatievariabelen bleken er geen verschillen meer te bestaan in de onveiligheidsgevoelens tussen mannen en vrouwen. Deze levenssituatievariabelen handelen enerzijds over de fysieke kwetsbaarheid,³ anderzijds over de tevredenheid van de respondenten (vooral met hun buurt, maar ook met hun woning en hun leven).

Uit hun rapportage blijkt niet welke variabelen nu precies het gendereffect wegverklaren:

de fysieke kwetsbaarheid, de tevredenheidsvariabelen, of een combinatie van beide factoren. Bovendien is niet duidelijk in welke mate deze bevindingen kunnen worden veralgemeend naar de gehele bevolking. Er is immers ook een verband tussen leeftijd en onveiligheidsgevoelens (zie verder). Daarenboven zijn fysieke kwetsbaarheid en tevredenheid even vatbaar voor een symbolische als een rationalistische interpretatie.

Het feit dat vrouwen angstiger zijn, wordt binnen het rationalistische paradigma ook verklaard door het groter aantal (verborgen) geweldplegingen door bekenden en het groter aantal seksuele intimidaties waarmee vrouwen te kampen hebben en die minder gemakkelijk in officiële statistieken of zelfs in slachtoffersurveys worden geregistreerd (Stanko, 1988). Daarnaast zou er ook een invloed zijn van mannelijke *incivilities* (zoals worden nagestaard, nagefloten, betast, achtervolgd, enzovoort) (Jennett, 1998; Pain, 1995; Scott, 2003; Tulloch, 1998, 2000). Ervaren *incivilities* bleken in een onderzoek bij 12.300 vrouwen de belangrijkste predictor van angst, veel belangrijker dan socio-demografische variabelen die vaak aan kwetsbaarheid en angst worden gekoppeld (zoals leeftijd, woonsituatie, inkomen, enzovoort) (Scott, 2003). Met deze verklaring zitten we echter al tussen de twee paradigma's. De gevoeligheid voor mannelijke *incivilities* is immers een cultureel gecodeerde genderdefinitie.

Binnen het symbolische paradigma is er geen paradox van de angst omdat er helemaal geen correspondentie hoeft te bestaan tussen criminaliteit en slachtofferschap enerzijds, onveiligheidsgevoelens anderzijds. Voor de hogere onveiligheidsgevoelens van vrouwen worden verschillende verklaringen voorgesteld. Hollander (2001) suggereert een specifiek culturele verklaring. Volgens haar zijn de hogere onveiligheidsgevoelens van vrouwen een gevolg van traditionele beeldvorming en rollen. Vrouwen zijn als het ware cultureel *gecodeerd* als kwetsbaar, mannen als brutaal en die gendertrekken worden in de opvoeding meegegeven. Vandaar een hoger slachtofferschapsrisico bij mannen, maar hogere onveiligheidsgevoelens bij vrouwen (Goody, 1994, 1997; Hale, 1996; Jennett, 1998; Kelly, 1996; Tulloch, 2000; Pantazis, 2000).

Het symbolische paradigma impliceert dat onveiligheidsgevoelens deels met de opvoeding worden meegegeven, niet alleen als een bijproduct van sommige kenmerken van die opvoeding (bijvoorbeeld geborgenheid of zelfstandigheid), maar ook als een intergenerationele transmissie van gevoelens van angst, onzekerheid en onveiligheid. May, Vartanian en Virgo (2002) onderzochten het effect van ouderlijke genegenheid en supervisie op onveiligheidsgevoelens bij adolescenten jongens. Angst wordt volgens hen aangeleerd door socialisatie. Ouders socialiseren hun kinderen om een aantal situaties en dingen te vrezen. Kinderen delen dan ook vaak de angsten van hun ouders. Uit ander onderzoek bleek eveneens dat hoewel kinderen minder angstig zijn dan hun ouders, er een significante samenhang bestaat tussen de angst van ouders en die van hun kinderen (de Vans & Wise, 1996).

De socialisatie voor angst is daarenboven *gendered*. Ouders blijken meer schrik te hebben voor hun dochters (de Vans & Wise, 1996; Warr & Ellison, 2000). Meisjes worden tijdens hun kindertijd en adolescentie ook vaker gewaarschuwd voor bepaalde gevaarlijke situaties dan jongens (Hale, 1996). Daarnaast vertonen mannen eveneens hogere angstgevoelens als het hun vrouw betreft (Warr & Ellison, 2000). Dergelijke *altruïstische* angsten voor meisjes en vrouwen zouden hen meer van hun kwetsbaarheid bewust kunnen maken.

Die culturele codering wordt in de opvoeding meegegeven, maar ook eindeloos verder ontwikkeld en bevestigd via film, televisiedrama en nieuws. Vrouwen (evenals ouderen) zijn ondervertegenwoordigd op televisie, behalve in de rol van slachtoffer (Tulloch, 1998). Chiricos, Eschholz en Gertz (1997) stellen vast dat vooral bij blanke vrouwen het televisiekijken tot onveiligheidsgevoelens leidt. Volgens hen is dat het gevolg van de frequente voorstelling (codering) van blanke vrouwen in de slachtofferrol. Mensen die affiniteit hebben met de bevolkingscategorieën die in het nieuws of in misdaaddrama's frequenter in de rol van slachtoffer worden *gecast*, zullen zich onveiliger voelen.

Het is duidelijk dat de onderscheiden paradigma's radicaal verschillende en niet-gefalsificeerde verklaringen aanreiken voor de hogere onveiligheidsgevoelens van vrouwen. Geen van beide verklaringen kan rechtstreeks worden getoetst. De objectieve maten van kwetsbaarheid blijken geen effect te hebben, maar er kunnen vragen worden gesteld bij de validiteit van dergelijke maten. De mechanismen waarmee rolconcepties zich in angst vertalen zijn niet geëxpliciteerd en laten dus geen rechtstreekse toets toe.

3.2 Het onveiligheidsgevoel van ouderen

Er is eveneens sprake van een 'onveiligheidsparadox' bij ouderen.⁴ Ook zij zijn minder vaak het slachtoffer van misdaad en criminaliteit, maar toch zijn hun onveiligheidsgevoelens, althans volgens een groot aantal onderzoekers, hoger (Elchardus & Smits, 2003; Fattah, 1993; Ferraro, 1995; Greve, 1998; Pain, 2001; Timmermans, 1997).

Volgens nagenoeg alle auteurs zijn die hogere gevoelens van onveiligheid het gevolg van hogere niveaus van ervaren bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid. Die ervaringen worden in elk paradigma echter verschillend geïnterpreteerd. In het licht van het rationalistische paradigma gaat het om een grotere kwetsbaarheid voor gevolgen van slachtofferschap. De verminderde fysieke kracht en behendigheid, het slechter wordend gehoor en zicht, de minder effectieve verweermogelijkheden, vergroten het risico op slachtofferschap en de gevolgen daarvan. Dit zou dan leiden tot grotere voorzichtigheid en frequenter preventief gedrag (Fattah, 1993; Kury e.a., 2001; Tulloch, 1998, 2000).

Verschillende auteurs meten de grotere kwetsbaarheid bij ouderen hetzij subjectief (Greve, 1998), hetzij via fysieke achteruitgang (Tulloch, 2000) of ziekte (Elchardus & Smits, 2003). De hogere angstgevoelens van ouderen worden ook toegeschreven aan sociaal-economische en sociale kwetsbaarheid (bijvoorbeeld minder materiële hulpmiddelen en kleine sociale netwerken om op terug te vallen) (Fattah, 1993). Sommige onderzoekers stelden inderdaad vast dat de leeftijdsverschillen verdwenen, zodra rekening werd gehouden met factoren als een lager inkomen, een slechtere gezondheid en het alleen leven (Hale, 1996). Anderen verklaarden de leeftijdsverschillen niet weg, maar stelden wel vast dat ouderen die in 'gunstigere' condities leefden (in voldoende welvaart) zich minder onveilig voelden dan jongeren. Ouderen die daarentegen in relatieve armoede leven, hadden de meeste angst (Fattah & Sacco, 1989; Pantazis, 2000).

Bij de bespreking van die onderzoeksresultaten valt meteen op dat zij niet noodzakelijk het rationalistische paradigma ondersteunen. Fysieke kwetsbaarheid door een zwakke gezondheid,

eenzaamheid en armoede, kunnen bijdragen tot algemene gevoelens van onbehagen die op misdaad worden geprojecteerd. Zij wijzen niet noodzakelijk op grotere bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid ten opzichte van criminaliteit. In het licht van het symbolische paradigma gaat het inderdaad om een algemeen gevoel van kwetsbaarheid dat tot angst leidt of om de ervaring van een overweldigende wereld (anomie) en de gevoelens van bedreiging en hulpeloosheid die daaruit voortvloeien.

Men kan trouwens ook vaststellen dat ouderen – net als vrouwen – cultureel gecodeerd worden als fragiel en weerloos (cf. *ageism* (Pain, 1997)).⁵ Ouderen worden in de media vaak geportretteerd in de rol van kwetsbare en passieve slachtoffers (Pain, 1997; van Dijk & de Graaff, 1998). Bepaalde gerontologische theorieën (zoals bijvoorbeeld de *disengagement theory* ontwikkeld door Cumming en Henry (1961)) verwachten zelfs van ouderen dat ze zich na hun pensionering terugtrekken uit de samenleving en een passief en afgezonderd leven leiden (zie Greve, 1998). Deze negatieve stereotypering kan door de ouderen worden geïnternaliseerd. Volgens Van Rijn en collega's (1995) bestaat de kans dat ouderen door herhaaldelijke stigmatisering het beeld van 'gebrekkige, afhankelijke en fragiele mensen' die in de kennismaatschappij niets meer te betekenen hebben, tot het hunne maken (zie ook Jones, 1987; Pantazis, 2000). Hierdoor voelen oudere mensen zich niet alleen kwetsbaarder, maar hebben ze ook minder het gevoel hun eigen leven en omgeving te kunnen controleren (Adams & Serpe, 2000; Fattah, 1993). Dergelijke gevoelens maken mensen vatbaarder voor een collectieve voorstelling waarin die angst wordt verklaard via een projectie op criminaliteit en het risico op slachtofferschap. Uit (kwalitatief) onderzoek bleek dat vele ouderen stijgingen in criminaliteit aan maatschappelijke veranderingen (zoals werkloosheid en drugs) en een verhoogde sociale ontwrichting koppelen. Zij maken zich zorgen over de teloorgang van al wat goed is in de samenleving. Hun onveiligheidsgevoelens kunnen dan ook worden gekaderd in ruimere gevoelens van teloorgang en anomie (De Groof & Elchardus, 2003; Elchardus & Smits, 2003; Tulloch, 2000).

De bevindingen in verband met de effecten van gender en leeftijd laten niet toe tussen de paradigma's te kiezen. Onderzoek brengt echter ook een aantal bevindingen aan het licht die een (quasi-)cruciale toets op de paradigma's toelaten. In het rationalistische paradigma worden onveiligheidsgevoelens beschouwd als een rationele inschatting van de bedreiging door, kwetsbaarheid voor en hulpeloosheid ten opzichte van criminaliteit en slachtofferschap. Het rationalistische paradigma kent, binnen de verklaring van onveiligheidsgevoelens, een centrale rol toe aan misdaad en slachtofferschap. Als dat paradigma geldig is, moet worden vastgesteld dat het verband tussen de confrontatie met criminaliteit en slachtofferschap enerzijds, gevoelens van onveiligheid anderzijds, sterk tot zeer sterk is.

In het symbolische paradigma worden onveiligheidsgevoelens daarentegen beschouwd als een interpretatie van algemene gevoelens van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid, die wordt verwezenlijkt door die gevoelens te projecteren op misdaad. De onveiligheidsgevoelens kunnen volgens dat paradigma uiteenlopende oorzaken hebben, die wel met elkaar gemeen hebben dat zij symbolisch gemedieerd of bemiddeld zijn, bijvoorbeeld door wat via de televisie, de kranten en de burens over criminaliteit en de kans op slachtofferschap wordt gezegd. Als dit paradigma een geldige interpretatie suggereert, zouden we moeten vaststellen dat de modaliteiten

van de confrontatie met de massamedia en de televisie een sterk tot zeer sterk effect hebben op de onveiligheidsgevoelens. De empirische bevindingen hieromtrent kunnen ons dan ook toelaten eerder voor het rationalistische dan wel eerder voor het symbolische paradigma te kiezen. We spreken in dit verband van quasi-cruciale (in plaats van cruciale) toetsen, omdat we steunen op een studie van bestaande analyses waarin storende effecten van verschillen in de wijze waarop de onveiligheidsgevoelens gemeten zijn, niet volkomen kunnen worden uitgesloten.

4. Quasi-cruciale toetsen

4.1 Wat nu met slachtofferschap?

Het rationalistische paradigma beschouwt angst en onveiligheidsgevoel als een rationele aanpassing aan risico. Onder risico wordt uiteraard de waarschijnlijkheid van slachtofferschap verstaan. Die waarschijnlijkheid wordt op verschillende manieren gemeten, objectief via criminaliteitsstatistiek en slachtofferenquêtes, subjectief op basis van de perceptie van de respondent. Het rationalistische paradigma impliceert dat er een sterke relatie bestaat tussen dat risico en de onveiligheidsgevoelens. Als die relatie er niet is of zwak is, dan verliest dat paradigma veel van zijn overtuigingskracht.

Hoewel het werken met criminaliteitsstatistieken snel naar het tweede plan werd geschoven, om te werken met slachtofferschap en, in groeiende mate, met de subjectieve perceptie van de kans op slachtofferschap, worden er toch nog geregeld onderzoeken verricht steunend op (geaggregeerde) criminaliteitsstatistieken. Uit een studie van Hajnal, Pickery en Billiet (2000) op de veiligheidsmonitor voor Vlaanderen blijkt dat gevoelens van onveiligheid bij individuen niet kunnen worden verklaard door politiestatistieken.

Romer, Jamieson en Aday (2003) vertrekken vanuit de vaststelling dat terwijl de misdaadstatistieken en het slachtofferschap in de Verenigde Staten in de jaren negentig een dalende trend lieten zien, misdaad toen precies een groot maatschappelijk probleem werd. De zorg over de misdaad bleef tot op het einde van de jaren negentig stijgen en was geregeld de eerste prioriteit van de Amerikaanse burgers. Volgens de auteurs is die paradox nog groter omdat misdaad erg geconcentreerd is in een paar grote steden en dus nog minder de suburbane gebieden treft waar de grote meerderheid van de mensen woont. Op basis van drie onderzoeken besluiten de auteurs dat misdaadstatistieken een 'onwaarschijnlijke' verklaring bieden voor de toename van onveiligheidsgevoelens.

Liska en Baccaglini (1990) komen tot dezelfde conclusie. Het aantal moorden in de door hen onderzochte steden had een vrij sterk effect op de angstgevoelens in die steden, maar het grootste deel van dat effect loopt via de berichtgeving over de moorden. Meer moorden veroorzaakt meer berichtgeving en het is, volgens hun analyse, vooral de aard van die berichtgeving en de confrontatie ermee, die de angstgevoelens beïnvloeden. Het effect van de *crime rate* op de *coverage* is matig, zodat de berichtgeving zelf een creatieve rol speelt in het scheppen van het beeld van de frequentie van misdaad.

Als gewerkt wordt met slachtofferschap in plaats van criminaliteitsstatistieken, zijn de bevindingen verre van eenduidig. Als een relatie wordt gevonden, blijkt ze daarenboven doorgaans zwak tot zeer zwak. Sommige onderzoekers vinden wel sterke effecten van het slachtofferschap (Parker & Ray, 1990; Zani, Cicognani & Albanesi, 2001), maar zij zijn minder talrijk dan degenen die zwakke of zelfs geen effecten vinden (Anselme, 1993; Carcach e.a., 1995; Covington & Taylor, 1991; Gainey & Seyfrit, 2001; Hale, 1996; Kury e.a., 2001; Kury & Ferdinand, 1998; Liska & Baccaglini, 1990; Taylor & Hale, 1986).⁶

De tegengestelde bevindingen hebben verschillende oorzaken. Volgens de verdedigers van het rationalistische paradigma zijn zij in de eerste plaats het gevolg van verschillende operationalisaties van het begrip 'onveiligheidsgevoel' (Rountree & Land, 1996, 1998). Er bestaat inderdaad geen eensgezindheid over de wijze waarop onveiligheidsgevoelens dienen te worden gemeten (overzichten vindt men bij Ferraro & LaGrange, 1987; Greve, 1998; Hale, 1996). Volgens sommige auteurs dient bij het meten van onveiligheidsgevoelens expliciet verwezen te worden naar criminaliteit (Ferraro & LaGrange, 1987; Ferraro, 1995; zie ook Hale, 1996). Volgens hen gaat het specifiek over 'angst voor misdaad' en niet om een meer algemeen gevoel van angst of onbehagen. Daarenboven moet die verwijzing specifiek zijn en de angst voor verschillende soorten misdaad onderscheiden. Een algemene, vage of meer abstracte verwijzing naar 'misdad' dient volgens hen te worden vermeden (Chiricos e.a., 1997; Chiricos, Padgett & Gertz, 2000; Fattah, 1993; Rountree, 1998).

Die opties houden twee problemen in. Door bij de meting de koppeling met misdaad te maken, kan men niet meer nagaan of het om een rationalistisch te verklaren angst voor misdaad gaat, dan wel om een projectie van een meer algemene angst op misdaad (Lupton & Tulloch, 1999). Het verdient daarom aanbeveling bij de meting zelf na te gaan of angst voor misdaad en meer algemene angst sterk samenhangen (Elchardus & Smits, 2003). Als men in de vraagstelling de angst al meteen koppelt aan specifieke vormen van misdaad, verleent men die projectie een dwingend karakter. Ten tweede houdt het meten van de angst voor specifieke vormen van misdaad een groot risico op tautologische redeneringen in. Omdat zij zeer strak de rationalistische redenering volgen, stellen Ferraro (1995) en Rountree en Land (1996) dat de angst voor misdaad kan worden begrepen op basis van de schatting van het risico op slachtofferschap. Het is echter duidelijk dat de inschatting van het risico evengoed een gevolg kan zijn van gevoelens van angst als omgekeerd.

Het verband tussen slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens is doorgaans sterker als men de laatste meet als de angst voor specifieke soorten misdaden. Doch zelfs dan is het beeld niet eenduidig. Slachtofferschap van autodiefstal verhoogt enkel angst voor autodiefstal. Seksueel slachtofferschap zou dan weer wel van belang zijn voor alle soorten angst. Vroeger slachtofferschap is volgens de bevindingen van Gainy en Seyfrit (2001) positief geassocieerd met angst, maar het heeft geen effect op de risicoperceptie.

Kury en anderen (2001) daarentegen vinden wel een effect van vroegere victimisaties op zowel de emotionele (angst) als op de cognitieve risico-inschatting. Bennet en Flavin (1994) vinden enkel een effect van eigendomsdelicten op angst. Slachtoffers van eigendoms misdaden maken zich meer zorgen om slachtoffer te worden. Dat wordt bevestigd door Kanan en Pruitt

(2002). Op het onveiligheidsgevoel als 'men 's nachts alleen in de buurt rondloopt', hebben echter zowel het persoonlijk slachtofferschap als het slachtofferschap van eigendomsmisdaden een stimulerend effect. Probleem is hier overigens dat er weinig onderzoek is naar het effect van victimisatie van specifieke soorten misdaad op de angst voor deze specifieke soorten misdaad. Een ander probleem is dat men de angst voor elk soort misdaad of slachtofferschap als een aparte soort angst gaat beschouwen, die dan rationeel dient te worden gekoppeld aan een specifiek soort risico. Daardoor krijgen de relevante onderzoeksbevindingen snel een onoverzichtelijke complexiteit en wordt het verschil tussen angst en specifieke risicoperceptie vaag en onduidelijk.

De kans dat effecten van het slachtofferschap worden gevonden zijn uiteraard afhankelijk van de modelspecificatie en met name van het aantal controles op de effecten van andere mogelijke verklaringen, die daarin zijn opgenomen. In hun onderzoek naar de rol van sociale en fysieke wanorde en risicoperceptie bijvoorbeeld, vonden Lagrange en collega's (1992) dat de invloed van slachtofferschap op *fear of crime* wegvalt, wanneer de risicoperceptie in rekening wordt gebracht. Carcach en collega's (1995) vonden geen invloed terug van vroegere victimisaties op angst (nadat werd gecontroleerd voor demografische variabelen en sociale buurtkenmerken). Ook McCoy en anderen (1996) vonden amper effecten terug van persoonlijke victimisatie, nadat voor persoonlijke en sociale buurtkenmerken werd gecontroleerd. Naarmate uitgebreider wordt gecontroleerd op persoonlijke en buurtkenmerken, wordt de kans met andere woorden kleiner dat er effecten van slachtofferschap op onveiligheidsgevoelens worden gevonden.

De complexiteit van de bevindingen is sterk toegenomen toen werd vastgesteld dat het effect van een specifieke soort slachtofferschap op een specifieke inschatting van het risico en/of een specifieke soort angst, afhankelijk is van de specifieke groep waarin dat risico en die angst zich voordoen (interactie-effecten). Voor angst voor diefstal is er geen effect bij vrouwen, wel bij mannen (Rountree & Land, 1996). Ook May en Dunaway (2000) vonden dat het effect van slachtofferervaring bij adolescenten varieerde naar geslacht. Vrouwelijke slachtoffers voelen zich onveiliger dan vrouwen die geen slachtoffer zijn geweest. Bij mannen was er geen effect van slachtofferschap. Parker en Ray (1990) richtten zich expliciet op de identificatie van interactie-effecten. Zij onderzoeken de predictoren voor aparte deelpopulaties en voeren een regressieanalyse uit voor zeven verschillende groepen: mannen, vrouwen, drie leeftijdsgroepen, en blanken en zwarten. Uit hun onderzoek blijkt dat slachtofferschap in elke groep significant is, maar verschillende effecten heeft.

Onderzoek van het effect van victimisatie op onveiligheidsgevoelens levert globaal genomen weinig tot zeer weinig steun voor het rationalistische paradigma. Duidelijk is alvast dat criminaliteit en slachtofferschap niet kunnen worden beschouwd als de hoofdoorzaak, zelfs niet als een belangrijke oorzaak van de onveiligheidsgevoelens. Kury en Ferdinand menen uit hun overzicht van de literatuur het volgende te kunnen besluiten: '*...the broad fear of crime in cities is due in only small measure to the actual experience of becoming a victim*' (1998: 97). De effecten van slachtofferschap die zij vinden zijn zwakker dan die van gender, omvang van de gemeente en leeftijd. Zij spreken dan ook van '*...the well founded but still small connection between victimization and anxiety about crime*' (1998: 97). Het bescheiden effect van het slachtofferschap op het

onveiligheidsgevoel maakt het in elk geval heel onwaarschijnlijk dat veranderingen in het slachtofferschap veel effect zullen hebben op het onveiligheidsgevoel (Skogan & Maxfield, 1981). Bovendien blijkt ook dat mensen die al ervaring hebben met slachtofferschap, misdaden minder zwaar inschatten (Gebotys e.a., 1988).

Als de operationalisering van onveiligheidsgevoelens verschoven wordt van een meer algemene angst naar angst voor specifieke soorten misdaden, blijft het beeld dus verdeeld. Het rationalistische paradigma mondt dan uit in een onoverzichtelijke complexiteit van bevindingen. Het blijkt niet meer in staat een coherent beeld van de bestudeerde werkelijkheid op te hangen en verzandt in een dikwijls inconsistente opsomming van kleine effecten van (dikwijls subjectief ingeschatte) risico's op specifieke vormen van slachtofferschap op specifieke vormen van angst bij specifieke groepen. Daarenboven stelt de gebruikte operationalisering ook ernstige problemen van causaliteitsbepaling.

Ferraro (1995) onderzocht de determinanten van risico-inschattingen en angstgevoelens. Directe victimisatie en indirecte victimisatie (van familie of vrienden) zijn volgens hem van belang voor de risico-inschattingen. Victimisatie heeft echter geen direct effect op de angstgevoelens. De belangrijkste predictor van angst is de risico-inschatting. Hoe hoger iemand zijn kans op slachtofferschap inschat, hoe angstiger die zal zijn. Officiële misdaadstatistieken zijn niet van belang voor het verklaren van de angstgevoelens, maar wel voor de risico-inschattingen.

De risico-inschatting lijkt dus wel beïnvloed door ervaring met slachtofferschap, maar het is evident dat zij eveneens kan worden beïnvloed door algemene vormen van angst. Zij kan nu net de manier zijn waarop die algemene angstgevoelens op misdaad worden geprojecteerd. De invloed van de subjectieve inschatting van het risico kan daarom bezwaarlijk als een bewijs van de invloed van slachtofferschap op angst of onveiligheidsgevoel gelden. Ook Mesch (2000b) komt tot het besluit dat slachtofferschap geen effect heeft op angst. Vroeger slachtofferschap heeft geen direct, maar wel een indirect effect op *fear of crime*, via de risicoperceptie. Deze risicoperceptie is hoger als men zelf al eens het slachtoffer is geweest van misdaad, of anderen kent die ooit het slachtoffer zijn geweest.

Ten slotte dient ook gesignaleerd te worden dat in de analyse van de relatie tussen slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens (of angst of risico-inschatting voor specifieke vormen van slachtofferschap) gewag wordt gemaakt van direct en indirect slachtofferschap. Men hoeft inderdaad zelf geen slachtoffer te zijn om bang te zijn. Het slachtofferschap van (significante) anderen kan daar eveneens toe leiden (Covington & Taylor, 1991; Gainey & Seyfrit, 2001; Mesch, 2000b). De victimisatie van personen uit het eigen sociaal netwerk, alsook informele en/of lokale informatieverstrekking (roddels, stadslegendes, enzovoort) kunnen angstgevoelens aanwakkeren. Zeker als men zichzelf kan identificeren met het slachtoffer, kan het eigen gevoel van kwetsbaarheid worden versterkt (Hale, 1996). Buurten waar meer respondenten gehoord hebben over recente slachtofferincidenten hebben trouwens hogere onveiligheidsgevoelens (Covington & Taylor, 1991). Het gaat daarbij duidelijk om symbolisch gemedieerde gevoelens die niet meteen kunnen worden beschouwd als een rationele reactie op de bedreiging van, de kwetsbaarheid voor en de hulpeloosheid ten opzichte van delicten.

Covington en Taylor (1991) stellen vast dat direct slachtofferschap angst alleen beïnvloedt

op het buurtniveau. Buurten waar meer bewoners recent het slachtoffer zijn geweest, zijn angstiger. Later onderzochten Perkins en Taylor (1996) de invloed van verschillende indicatoren van buurtwanorde op onveiligheidsgevoelens. Zij deden dat via multilevelanalyse, wat voor dergelijke probleemstellingen de aangewezen methode is. Het slachtofferschap wordt in het model gebracht op *level 2* (= blok of buurt in de stad Baltimore, als gemiddeld slachtofferschap per buurt). Dit controleert eigenlijk voor de hoeveelheid criminaliteit in een buurt. Het gemiddelde slachtofferniveau per buurt blijkt dan geen invloed te hebben op de onveiligheidsgevoelens. Waarschijnlijk is de vaststelling van effecten van slachtofferschap op buurt- of wijkniveau in het oudere onderzoek vertekend door het gebruik van ongepaste, uni-levelanalysetechnieken. Ook deze bevindingen pleiten tegen het rationalistische paradigma.

4.2 Media en onveiligheidsgevoelens

Slachtofferschap is voor het rationalistische paradigma, wat de effecten van media en televisie zijn voor het symbolische paradigma. Centraal in het symbolische paradigma staat de voorstelling van gevoelens van angst, bedreiging, kwetsbaarheid, onbehagen en anomie. Het is in die voorstelling dat die gevoelens worden 'verklaard' door ze te koppelen aan het risico op slachtofferschap en criminaliteit. In de hedendaagse samenleving spelen de massamedia een uitermate belangrijke rol in het ontwikkelen en verspreiden van voorstellingen. Indien de consumptie van de massamedia geen effecten zou hebben op de onveiligheidsgevoelens, zou het symbolische paradigma derhalve veel van zijn plausibiliteit verliezen.

Uit het onderzoek over slachtofferschap is gebleken dat heel wat mensen die nooit slachtoffer of getuige waren van een misdaad, zich toch onveilig voelen (Liska & Baccaglini, 1990; Williams & Dickinson, 1993). Onveiligheidsgevoelens nemen soms ook heel snel toe bij schijnbaar lage en zelfs dalende criminaliteit (O'Connell, 1999). Uit dergelijke vaststellingen besluiten heel wat onderzoekers dat gevoelens van onveiligheid zich niet alleen via ervaringen en beleefde condities kunnen ontwikkelen en verspreiden, maar ook via communicatieprocessen (Hollander, 2001). Het kan daarbij gaan om *face-to-face*-communicatie met vrienden, burens en familie die slachtoffer werden (Covington & Taylor, 1991; Hale, 1996). Het kan ook gaan om processen van massacommunicatie. De twee zijn trouwens niet volkomen van elkaar te scheiden, omdat de inhoud van persoonlijke communicatie vandaag dikwijls wordt aangereikt door wat op de televisie wordt gezien en in de krant gelezen.

Zeer talrijk zijn de onderzoekers die tot de vaststelling komen dat mediaconsumptie de onveiligheidsgevoelens op de ene of andere manier verhoogt (Altheide, 1997; Chiricos e.a., 1997; Chiricos e.a., 2000; Elchardus & Smits, 2003; Gebotys e.a., 1988; Gordon & Heath, 1981; Heath & Gilbert, 1996; Hirsch, 1981; Hughes, 1980; Liska & Baccaglini, 1990; Lowry, Nio & Leitner, 2003; O'Connell, 1999; Romer e.a., 2003; Vergeer, Lubbers & Scheepers, 2000; Williams & Dickinson, 1993). De *cultivation*-hypothese in haar oorspronkelijke vorm stelde dat er een invloed was van de hoeveelheid televisiekijken (Gerbner & Gross, 1976). Recenter onderzoek hangt een veel complexer beeld op van die invloed. Men is daarom mettertijd afgestapt van de stelling dat het aantal uren dat televisie wordt gekeken van doorslaggevend

belang is en is het effect van steeds meer eigenschappen van het mediagebruik gaan meten (zie onder meer Hughes, 2001; Romer e.a., 2003). Daarbij beperkt men zich niet alleen tot de televisie, maar kijkt men ook naar het effect van andere media (Vergeer e.a., 2000). Uit de studie van Chiricos, Eschholz en Gertz (1997) bijvoorbeeld, blijkt na controle voor andere relevante variabelen (onder meer geslacht, etniciteit en slachtofferschap) dat mediacontact een significante bijdrage levert aan het onveiligheidsgevoel. Dat geldt volgens die onderzoekers echter enkel voor het aantal uren dat gekeken wordt naar televisienieuws en geluisterd naar radionieuws, niet voor de informatieverwerving die via de kranten verloopt (zie ook Gilliam & Iyengar, 2000). Williams en Dickinson (1993) die dan weer het effect van kranten nader onderzoeken, stellen wel een verschil vast tussen de invloed van *tabloids* en *broadsheets* (wat overeenkomt met het verschil tussen meer commerciële en meer elitaire kranten).

De auteurs van een recente en grondige studie (Chiricos e.a., 2000) stellen onomwonden dat de stellingen van het zogeheten nieuw realistische perspectief op onveiligheid (Young, 1992) dienen te worden verworpen. Zij stellen daarentegen dat de media een belangrijk effect blijven uitoefenen, ook na zorgvuldige controle voor slachtofferschap en criminaliteit. Het slachtofferschap en de criminaliteit werken daarenboven minder als aanvullende verklaringen dan als versterkers van het media-effect. Het is in de studie van Chiricos, Padgett en Gertz (2000) zelfs zo dat na controle voor het effect van de media het effect van slachtofferschap volkomen verdwijnt.

5. Besluit

Discrimineren tussen paradigma's op basis van falsificatie stelt verschillende problemen. Falsificatie hoeft niet te leiden tot het verwerpen van een theorie of paradigma. Zij leidt in feite doorgaans tot een aanpassing ervan (Wagner, 2000). In een Kuhnsiaanse visie op wetenschapsontwikkeling dient falsificatie te worden beschouwd als onderdeel van een leerproces (Ohlsson, 2000).

De confrontatie tussen het rationalistische en symbolische perspectief op onveiligheidsgevoelens leert ons dat de plausibiliteit van het symbolische paradigma groter is dan die van het rationalistische. Binnen dat laatste paradigma kwamen, als reactie op paradoxen en falsificaties, al een aantal aanpassingsprocessen op gang: de koppeling, bij definitie, van angst en criminaliteit, het in toenemende mate terugvallen op subjectieve risicoperceptie, het onderscheiden van risicoperceptie en angst, en het specificeren van risicoperceptie en angst naar specifieke soorten misdaden. Deze aanpassingen houden verschillende gevaren in: het onfalsifieerbaar maken door vragen bij definitie eerder dan via empirische toetsing te beslechten, het verhogen van het risico op tautologische verklaringen, alsook de groei van complexiteit en onoverzichtelijkheid. Uit de literatuurstudie en in afwachting van nieuwe, cruciale toetsen, besluiten we daarom:

- dat het symbolische paradigma beter bij de beschikbare empirische bevindingen past;
- dat de vastgestelde effecten van gender en leeftijd eerder vanuit het symbolische dan vanuit het rationalistische paradigma dienen te worden geïnterpreteerd;
- en dat meer onderzoek vanuit dat paradigma dient te worden opgezet.

In verband met dat laatste is het nuttig te wijzen op een aantal onderzoeksbevindingen waarin beide paradigma's met elkaar verweven worden. Niet iedereen blijkt even vatbaar voor de onveiligheidsgevoelens die via de media worden verspreid. Chircos, Padgett en Gertz (2000) hebben de verschillende eigenschappen waarvan wordt gesuggereerd of vastgesteld dat zij de gevoeligheid voor misdaadnieuws beïnvloeden, proberen te systematiseren. Het gaat om die kenmerken van mensen die hun aandacht voor misdaadnieuws kunnen aanscherpen en/of de invloed van dat nieuws kunnen versterken. Zij stellen bijvoorbeeld vast dat lokaal nieuws vooral bijdraagt tot onveiligheidsgevoelens in buurten met hoge misdaadcijfers. Die vaststelling is consistent met de zogeheten *bevestigingshypothese* die stelt dat de media-invloed het grootst is in buurten waar de criminaliteit hoog is.

Zij stellen eveneens vast dat recent slachtofferschap de gevoeligheid voor en de impact van misdaadnieuws verhoogt. Ook dat sluit aan bij de bevestigingshypothese. Romer, Jamieson en Aday (2003) menen in de grotere impact van lokaal nieuws (vergeleken bij nationaal nieuws) een pleidooi voor de *affiniteitshypothese* te zien. Mensen die zich in de getoonde slachtoffers herkennen, blijken gevoeliger te zijn voor misdaadnieuws en zien hun gevoelens van onveiligheid verhoogd door confrontatie met dat nieuws. Beide vaststellingen wijzen op processen waarbij criminaliteit en slachtofferschap enerzijds, collectieve voorstelling anderzijds, zich met elkaar verweven.

Verschillende auteurs wijzen er ook op dat de criminaliteit zelf een belangrijke rol kan spelen in de mediaberichtgeving. Een toename van criminaliteit of van bepaalde, opvallende vormen ervan, zal de media-aandacht doen toenemen. Die toename zal, meer dan de feitelijke toename van het aantal delicten, de onveiligheidsgevoelens doen stijgen (Chircos e.a., 2000). Chircos, Eschholz en Gertz (1997) vonden tussen juni en november 1993 in Amerika (in 26 kranten en op drie nationale tv-netwerken) een toename van misdaadverslaggeving van 400 procent, terwijl er slechts een heel kleine toename was van de criminaliteit. Denkkelijk is het zo dat als er een toename van de criminaliteit is, hoe klein ook, deze zeer versterkt in de media kan komen, zeker als een paar aangrijpende misdaden in de verf worden gezet. De vraag is dus niet zozeer welke de rol is van criminaliteit en slachtofferschap, *vergeleken* met die van de media, maar wel welke rol criminaliteit speelt in samenspel met de media. Hoe levert het ene verschijnsel de stimulans voor de ontwikkeling van het andere?

Er vallen nog andere van die multiplicatieve mechanismen te onderkennen in de verspreiding van onveiligheidsgevoelens. We signaleerden reeds dat men de communicatie via de massamedia niet volkomen kan loskoppelen van de persoonlijke communicatie die plaatsgrijpt in allerhande sociale netwerken. Romer, Jamieson en Aday (2003) verwachten dat onveiligheidsgevoelens, ook al zijn ze in de hand gewerkt door populaire media, zich via sociale netwerken verder kunnen verspreiden. Dit kan leiden tot het paradoxale resultaat dat juist in hecht geïntegreerde groepen en gemeenschappen de onveiligheidsgevoelens, aangewakkerd door mediabelangstelling voor misdaad en/of door slachtofferschap, zich sneller verspreiden en sterker aanzwellen. Consistent met deze stelling stelden Elchardus en Smits (2003) vast dat de onveiligheidsgevoelens hoger zijn bij mensen met een sterke buurtbetrokkenheid dan bij mensen met een matige buurtbetrokkenheid. Zij verklaren dat door het mobiliserende effect van

onveiligheidsgevoelens. Deze brengen burens ook dichterbij elkaar. De nauwere contacten worden dan onder meer gebruikt om over de onveiligheid te spreken, wat de onveiligheidsgevoelens verder opdrijft.

De verschillende beschreven processen suggereren dat de rationalistische benadering binnen het symbolische paradigma kan worden opgenomen, omdat criminaliteit en slachtofferschap (1) aanleiding zijn voor het op gang brengen van symbolische processen die tot een collectieve voorstelling leiden, (2) dergelijke voorstellingen pertinent maken, en (3) bijdragen tot de gevoeligheid van de voorstellingen.

Noten

1. Mark Elchardus is gewoon hoogleraar in de sociologie en voorzitter van de Vakgroep Sociologie – Onderzoeksgroep TOR van de Vrije Universiteit Brussel (VUB), Pleinlaan 2, 1050 Brussel, België (Mark.Elchardus@vub.ac.be). Saskia De Groof en Wendy Smits zijn als wetenschappelijke onderzoekers verbonden aan de Vakgroep Sociologie – Onderzoeksgroep TOR van de VUB, Pleinlaan 2, 1050 Brussel, België (Saskia.De.Groof@vub.ac.be en Wendy.Smits@vub.ac.be).
2. Er wordt in het artikel evenwel niet zo veel duiding gegeven over de resultaten. Het zou immers interessant zijn om te weten of het effect van gender bijvoorbeeld minder sterk wordt na controle voor de subjectieve kwetsbaarheid, wat erop zou kunnen wijzen dat vrouwen zich deels onveilig voelen omdat ze zich minder in staat achten zich te verweren bij een eventuele aanval.
3. Dit houdt in: de subjectief gepercipieerde fysieke kwetsbaarheid (ondervinden respondenten moeilijkheden om bepaalde eerder zware huishoudelijke taken te verrichten?) en de subjectieve fysieke gezondheid van de respondenten.
4. Een aantal auteurs trekt het bestaan van zo'n paradox in twijfel, volgens hen hebben de ouderen geen hogere onveiligheidsgevoelens (zie Ferraro, 1995; Greve, 1998; Hale, 1996). Dit dispuut hangt samen met verschillende manieren om onveiligheidsgevoelens te meten.
5. De concepten *successful ageing* (Rowe & Kahn, 1998) en *productive ageing* (Morrow-Howell, 2000) kunnen als een reactie op deze beeldvorming gelden.
6. Verschillende auteurs komen tot de conclusie dat niet het actuele slachtofferschap, maar de vermeende kans op slachtofferschap een effect heeft op het onveiligheidsgevoel (Carcach e.a., 1995; Ferraro, 1995). Deze gepercipieerde of vermeende kans op slachtofferschap kan echter zelf door een meer algemeen onbehagen of onveiligheidsgevoel in de hand worden gewerkt. Het kan dus evengoed gevolg als oorzaak zijn van onveiligheidsgevoelens. Sommige auteurs beschouwen het veel eerder als een component dan als een verklaring van die gevoelens (Adams & Serpe, 2000; Greve, 1998; Kury e.a., 2001; Tulloch, 2000).

Literatuur

- Adams, R. E. & Serpe, R. T. (2000). Social integration, fear of crime, and life satisfaction. *Sociological Perspectives*, 43, 605-629.
- Altheide, D. L. (1997). The news media, the problem frame, and the production of fear. *The Sociological Quarterly*, 38, 647-668.
- Anselme, M. (1993). Le lien sécuritaire: mettre en ordre le désordre quotidien. *Revue internationale d'action communautaire*, 30, 29-38.
- Bennett, R. R. & Flavin, J. M. (1994). Determinants of fear of crime: the effect of cultural setting. *Justice Quarterly*, 11, 357-381.

- Carcach, C., Frampton, P., Thomas, K. & Cranich, M. (1995). Explaining fear of crime in Queensland. *Journal of Quantitative Criminology*, 11, 271-287.
- Chiricos, T., Eschholz, S. & Gertz, M. (1997). Crime, news and fear of crime: Toward an identification of audience effects. *Social Problems*, 44, 342-357.
- Chiricos, T., Padgett, K. & Gertz, M. (2000). Fear, TV news, and the reality of crime. *Criminology*, 38, 755-785.
- Covington, J. & Taylor, R. B. (1991). Fear of crime in urban residential neighborhoods: Implications of between- and within-neighborhood sources for current models. *Sociological Quarterly*, 32, 231-249.
- Cumming, E. & Henry, W. E. (1961). *Growing old: the process of disengagement*. New York: Basic Books, Inc.
- Depreeuw, W. (1992). Hoe onveilig zijn onzekerheidsgevoelens? *Welzijnswerk kroniek*, 16, 32-36.
- Dijk, G. van & de Graaff, M. (1998). *Beeldvorming leeftijd*. Utrecht: Landelijk Bureau Leeftijdscriminatie.
- Ditton, J., Bannister, J., Gilchrist, E. & Farrall, S. (1999). Afraid or angry? Recalibrating the "fear" of crime. *International Review of Victimology*, 6, 83-99.
- Elchardus, M. (2002). *De dramademocratie*. Tiel: Lannoo.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUBPress.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2003). Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoel in Vlaanderen, 1998-2002. In *Vlaanderen Gepeild!* (pp. 99-136). Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek.
- Fattah, E. (1993). *Crime and older people. Victimization and fear of crime among the elderly: a possible link?* Paper presented at the Conference "Crime and older people", Adelaide, Australian Institute of Criminology, 23-25 February 1993.
- Fattah, E. A. & Sacco, V. F. (1989). *Crime and victimization of the elderly*. New York: Springer-Verlag.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime. Interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York.
- Ferraro, K. F. & LaGrange, R. (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*, 57, 70-101.
- Gainey, R. R. & Seyfrit, C. L. (2001). Fear of crime among rural youth: testing the generality of urban models to rural areas. *Sociological Focus*, 34, 269-286.
- Gebotys, R. J., Roberts, J. V. & DasGupta, B. (1988). News media use and public perception of crime. *Canadian Journal of Criminology*, 30, 3-16.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: the violence profile. *Journal of Communication*, 26, 173-199.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Goodey, J. (1994). Fear of crime: what can children tell us? *International Review of Victimology*, 3, 195-210.

- Goody, J. (1997). Boys don't cry. Masculinities, fear of crime and fearlessness. *British Journal of Criminology*, 37, 401-418.
- Gordon, M. & Heath, L. (1981). The news business, crime, and fear. *Reactions to crime*. D. Lewis. thousand Oaks CA, Sage: 227-250.
- Greve, W. (1998). Fear of crime among the elderly: Foresight, not fright. *International Review of Victimology*, 5, 277-309.
- Groof, S. de & Elchardus, M. (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 1: welzijn*. Brussel: VUB – Vakgroep Sociologie/TOR.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4, 79-150.
- Heath, L. & Gilbert, K. (1996). Mass media and fear of crime. *American Behavioral Scientist*, 39, 379-386.
- Hirsch, P. M. (1981). On not learning from one's own mistakes. A reanalysis of Gerbner et al.'s findings on cultivation analysis. *Communication Research*, 8, 3-37.
- Hollander, J. A. (2001). Vulnerability and dangerousness: The construction of gender through conversation about violence. *Gender and Society*, 15, 83-109.
- Houts, S. & Kassab, C. (1997). Rotter's social learning theory and fear of crime: differences by race and ethnicity. *Social Science Quarterly*, 78, 122-136.
- Hughes, M. (1980). The fruits of cultivation analysis: a re-examination of the effects of television watching on fear of victimization, alienation, and the approval of violence. *Public Opinion Quarterly*, 44, 287-302.
- Jennett, C. (1998). Qualitative Review. In *Fear of Crime – Volume 1: Audit of the literature and community programs* (pp. 29-62). Centre for Cultural Risk Research. Australia: National Crime Prevention Program.
- Jones, G. (1987). Elderly people and domestic crime: reflections on ageism, sexism and victimology. *British Journal of Criminology*, 27, 191-201.
- Kanan, J. W. & Pruitt, M. V. (2002). Modeling fear of crime and perceived victimization risk: the (in)significance of neighborhood integration. *Sociological Inquiry*, 72, 527-548.
- Kelly, L. (1996). It's everywhere: sexual violence as a continuum. In S. Jackson & S. Scott (eds.), *Feminism & Sexuality: a reader* (pp. 191-206). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Killias, M. (1990). Vulnerability: towards a better understanding of a key variable in the genesis of fear of crime. *Violence and Victims*, 5, 97-108.
- Killias, M. & Clerici, C. (2000). Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *British Journal of Criminology*, 40, 437-450.
- Kury, H. & Ferdinand, T. (1998). The victim's experience and fear of crime. *International Review of Victimology*, 5, 93-140.
- Kury, H., Obergfell-Fuchs, J. & Ferdinand, T. (2001). Aging and the fear of crime: Recent results from East and West Germany. *International Review of Victimology*, 8, 75-112.
- Lagrange, H. (1993). La pacification des mœurs à l'épreuve. *Déviance et Société*, 17, 279-289.
- Lagrange, R. L., Ferraro, K. F. & Supancic, M. (1992). Perceived risk and fear of crime: Role of social and physical incivilities. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29, 311-334.

- Lane, J. & Meeker, J. W. (2000). Subcultural diversity and the fear of crime and gangs. *Crime and Delinquency*, 46, 497-521.
- Liska, A. E. & Baccaglini, W. (1990). Feeling safe by comparison: Crime in the newspapers. *Social Problems*, 37, 360-374.
- Lowry, D. T., Nio, J. T. C. & Leitner, D. W. (2003). Setting the public fear agenda: a longitudinal analysis of network TV crime reporting, public perceptions of crime, and FBI crime statistics. *Journal of Communication*, March, 61-73.
- Lupton, D. & Tulloch, J. (1999). Theorizing fear of crime: beyond the rational/irrational opposition. *British Journal of Sociology*, 50, 507-523.
- Maas-de Waal, C. (2002). Veiligheid, ontwikkelingen en stand van zaken. In J. de Hart (red.), *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid* (pp. 245-278). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- May, D. C. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime. *Sociological Spectrum*, 21, 141-174.
- May, D. C. & Dunaway, G. R. (2000). Predictors of fear of criminal victimization at school among adolescents. *Sociological Spectrum*, 20, 149-168.
- McCoy, H. V., Wooldredge, J. D., Cullen, F. T., Dubeck, P. J. & Browning, S. L. (1996). Lifestyles of the old and not so fearful: life situation and older persons' fear of crime. *Journal of Criminal Justice*, 24, 191-205.
- Mesch, G. S. (2000a). Women's fear of crime: the role of fear for the well-being of significant others. *Violence and Victims*, 15, 323-336.
- Mesch, G. S. (2000b). Perceptions of risk, lifestyle activities, and fear of crime. *Deviant Behavior*, 21, 47-62.
- O'Connell, M. (1999). Is Irish public opinion towards crime distorted by media bias? *European Journal of Communication*, 14, 191-212.
- Ohlsson, S. (2000). Falsification, anomalies and the naturalistic approach to cognitive change. *Science and Education*, 9, 173-186.
- Pain, R. (2001). Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies*, 38, 899-913.
- Pain, R. H. (1995). Elderly women and fear of violent crime: the least likely victims?: a reconsideration of the extent and nature of risk. *British Journal of Criminology*, 35, 584-598.
- Pain, R. H. (1997). 'Old age' and ageism in urban research: the case of fear of crime. *International Journal of Urban and Regional Research*, 21, 117-128.
- Pantazis, C. (2000). 'Fear of crime', vulnerability and poverty. Evidence from the British crime survey. *British Journal of Criminology*, 40, 414-436.
- Parker, K. D. & Ray, M. C. (1990). Fear of crime: An assessment of related factors. *Sociological Spectrum*, 10, 29-40.
- Perkins, D. D. & Taylor, R. B. (1996). Ecological assessments of community disorder: their relationship to fear of crime and theoretical implications. *American Journal of Community Psychology*, 24, 63-107.
- Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2001). Veiligheid: enkele theoretische en (macro)sociologische beschouwingen. In J. Casselman, J. Goethals, F. Goossens, F. Hutsebaut, G.

- Vervaeke & L. Walgrave (red.), *Veiligheid, een illusie? Theorie, onderzoek en praktijk* (pp. 15-34). Brussel: Uitgeverij Politeia nv.
- Rijn, K. J. van, Lamario Garcia, L., Klandermans, P. G. & Schuyt, T. N. M. (1995). *Bevorderen van maatschappelijke participatie van ouderen*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Romer, D., Jamieson, K. H. & Aday, S. (2003). Television news and the cultivation of fear of crime. *Journal of Communication*, March, 88-104.
- Ross, C. E. & Yang, S. J. (2000). Neighborhood disorder, fear, and mistrust: The buffering role of social ties with neighbors. *American Journal of Community Psychology*, 28, 401-420.
- Rountree, P. W. (1998). A reexamination of the crime-fear linkage. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35, 341-372.
- Rountree, P. W. & Land, K. C. (1996). Perceived risk versus fear of crime: empirical evidence of conceptually distinct reactions in survey data. *Social Forces*, 74, 1353-1376.
- Scott, H. (2003). Stranger danger: explaining women's fear of crime. *Western Criminology Review*, 4, 203-214.
- Skogan, W. G. & Maxfield, M. G. (1981). *Coping with crime. Individual and neighborhood reactions*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Sparks, R., Girling, E. & Loader, I. (2001). Fear and everyday urban lives. *Urban Studies*, 38, 885-898.
- Stanko, E. A. (1988). Fear of crime and the myth of the safe home: a feminist critique of criminology. In K. Yllo & M. Bograd (eds.), *Feminist perspectives on wife abuse* (pp. 75-88). Newbury Park: Sage.
- Taylor, R. B. & Hale, M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 77, 151-189.
- Timmermans, J. M. (1997). *Rapportage ouderen*. Den Haag: SCP.
- Tulloch, M. (1998). Quantitative review. In *Fear of Crime – Volume 1: Audit of the literature and community programs* (pp. 7-28). Centre for Cultural Risk Research. Australia: National Crime Prevention Program.
- Tulloch, M. (2000). The meaning of age differences in the fear of crime: Combining quantitative and qualitative approaches. *British Journal of Criminology*, 40, 451-467.
- Vans, D. de & Wise, S. (1996). The fear of attack: parents' concerns for the safety of their children. *Family Matters*, 43, 34-38.
- Vergeer, M., Lubbers, M. & Scheepers, P. (2000). Exposure to newspapers and attitudes toward ethnic minorities: A longitudinal analysis. *Howard Journal of Communications*, 11, 127-143.
- Vettenburg, N. & Walgrave, L. (1998). *(On)welzijn en (on)veiligheidsgevoelens in de grootstad*. Leuven: Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie KULeuven.
- Wagner, D. G. (2000). On the irrationality of rejecting falsified theories. *Sociological Focus*, 33, 27-39.
- Warr, M. (1984). Fear of victimization: why are women and the elderly more afraid? *Social Science Quarterly*, 65, 681-702.
- Warr, M. (1987). Fear of victimization and sensitivity to risk. *Journal of Quantitative Criminology*, 3, 29-46.

- Warr, M. & Ellison, C. G. (2000). Rethinking social reactions to crime: personal and altruistic fear in family households. *American Journal of Sociology*, 106, 551-578.
- Will, J. A. & McGrath, J. H. (1995). Crime, neighborhood perceptions, and the underclass: the relationship between fear of crime and class position. *Journal of Criminal Justice*, 23, 163-176.
- Williams, P. & Dickinson, J. (1993). Fear of crime: Read all about it?: The relationship between newspaper crime reporting and fear of crime. *British Journal of Criminology*, 33, 33-56.
- Young, V. D. (1992). Fear of victimization and victimization rates among women: A paradox? *Justice Quarterly*, 9, 419-441.
- Zani, B., Cicognani, E. & Albanesi, C. (2001). Adolescents' sense of community and feeling of unsafety in the urban environment. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 11, 475-489.